

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конфліктний дискурс постає у вигляді специфічного когнітивно-семантичного явища процесуального характеру, що реалізується як зіткнення протилежних комунікативних цілей учасників комунікації і призводить до напруження психо-емоційної сфери комунікантів. Сутність конфліктного дискурсу полягає у створенні сприятливого середовища для втрати психологічної рівноваги комунікантів: відбуваються різкі зміни середньостатистичних психо-емоційних характеристик індивіда як реакції на застосовані щодо нього комунікативних засобів протилежною стороною. Отже, можна зробити висновок, що конфліктний дискурс є сприятливим середовищем розвитку комунікативної ситуації руйнації психологічного дисбалансу одного, декількох або усіх учасників комунікації.

Варто зазначити, що відображення конфлікту у зовнішньому світі, тобто його актуалізація як особливого психологічного стану людини (втрата психологічної рівноваги) не є абсолютним явищем і часто носить імпліцитний характер, що обумовлюється рядом контекстуальних обставин (зовнішні: виконання визначених соціальних ролей, що регламентують застосування визначених комунікативних засобів та внутрішні: особисті психофізичні суперечності, що ускладнюють або не уможливають ефективне завершення процесу інтеракції).

Література:

1. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. – СПб. : Питер, 2005. – 288 с.
2. Бандурка А. М. Конфликтология / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков : Фортуна-перс, 1997. – 356 с.
3. Василюк Ф. Е. Конфликт / Ф. Е. Василюк // Психология конфликта : [хрестоматия] ; [сост. и общ. ред. Н. В. Гришиной]. – СПб. : Питер, 2001. – С. 275–277.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб. : М. : Х. : Минск : Питер, 2003. – 400 с.
5. Долинська А. В. Психологія конфлікту: навч. пос. [Електронний ресурс] / А. В. Долинська, А. П. Матяш-Заяц. – Каравелла. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/imag/psih/dol_pskon/_title.jpeg.
6. Смеляненко Л. М. Конфліктологія. [Електронний ресурс] / Л. М. Смеляненко [за заг. ред. Петюх В. М.; Смеляненко Л. М.; Торгова Л. В.] // Библиотека online. – К. : КНЕУ, 2003. – 315 с. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/214/8121.html>.
7. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / Ю. В. Косенко. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 187 с.
8. Фролова І. С. Вербалізований конфлікт в контексті культури. [Електронний ресурс] / І. С. Фролова // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11 (95). – Том 2. – С. 77–82. – Режим доступу : [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/11\(95\)2/14_Frolova.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/11(95)2/14_Frolova.pdf).
9. Фролова І. С. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії. / І. С. Фролова // Вісник ХНУ. – 2010. – № 928. – С. 68–74.
10. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів / М. В. Цюрупа – К. : Кондор, 2004. – 172 с.
11. Christian S. Crandall, Paul J. Silvia, Ahogni Nicolas N'Gbala, Jo-Ann Tsang, Karen Dawson. Balance Theory, Unit Relations, and Attribution : The Underlying Integrity of Heiderian Theory. [Електронний ресурс] / Crandall, C. S., Silvia, P. J., N'Gbala, A., Tsang, J., & Dawson, K. // Review of General Psychology. – 2007. – P. 12–30. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apa.org/journals/gpr/>.

УДК 811.81'373

К. А. Корнієць,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРОНИКНЕННЯ АРАБСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕРМІНІВ У ТУРЕЦЬКУ МОВУ

У статті досліджується релігійна лексика арабського походження в турецькій мові. Новітні приклади арабізмів в турецькій мові дозволяють уточнити особливості даного процесу в лексичній системі сучасної турецької літературної мови, виявити те, як арабські запозичення відображають зміни, що відбулися в турецькій дійсності та ментальності.

Ключові слова: арабізм, запозичення, етимологія, словниковий склад.

PENETRATION OF RUSSIANMS RELIGIOUS TERMS IN TURKISH LANGUAGE

During the last few centuries, Turkish language was undergone significant influence of Persian and Arabic languages, and therefore the amount of words borrowed from these languages, sometimes reaches 80% of the Turkish language. Therefore the religious lexicon of Arabic origin in the Turkish language is becoming interested nowadays and investigated in this article. Recent examples of Arabisms in Turkish language allow to specify features of this process in the lexical system of modern Turkish literary language, reveal how Arabic borrowings reflect the changes in the Turkish reality and mentality. The whole complex of the Arab religious vocabulary was found on the basis of a special search and lexicographical works. The percentage of religious Arabisms, which were included in the Turkish language were presented for the first time in a considerable amount, new sources for some words, proving their true origin were established, the degree of applicability of Arabism in the modern Turkish language were also classified for the first time. Neologisms with ancient Turkic bases were created for some concepts. The methodological base of research is based on the principles of historicism scientific objectivity of the system approach in the presentation of the facts of linguistic processes and phenomena.

Key words: Arabisms, borrowing, etymology, vocabulary.

ПРОНИКНОВАНІЕ АРАБСКИХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕРМИНОВ В ТУРЕЦКИЙ ЯЗЫК

В статье исследуется религиозная лексика арабского происхождения в турецком языке. Новейшие примеры арабизмов в турецком языке позволяют уточнить особенности данного процесса в лексической системе современного турецкого литературного языка, выявить то, как арабские заимствования отражают изменения, произошедшие в турецкой действительности и ментальности.

Ключевые слова: арабизмы, заимствования, этимология, словарный состав.

Турецька мова – одна з тюркських мов, офіційна мова Туреччини. Турецькою розмовляють від 80 до 100 мільйонів людей. Турецька мова в Туреччині є рідною для 60 млн. осіб, або для майже 80% населення країни. Рідною її вважають 177 тис. осіб на Кіпрі й близько 128 тис. в Греції.

Сучасна турецька мова походить зі староанатолійсько-тюркської мови огузо-сельджуцьких східних тюркських племен, що в давнину населяли Середню Азію, а в VIII-X століттях були витіснені звідти конкуруючими уйгурськими (також тюркськими) племенами на захід і заселили до XI-XII століття Анатолійський півострів.

Протягом останніх декількох століть турецька мова зазнала суттєвого впливу перської та арабської мов, у зв'язку з чим кількість запозичених з цих мов слів сягала часом 80% турецької лексики. До XX століття існувала літературна мова

Османської імперії, яка помітно відрізнялася від розмовної турецької мови – османська мова (Osmanlı). Сучасна писемність була сформована 1928 року.

Після утворення Турецької республіки в 1923 році були зроблені серйозні спроби реформації мови. Разом з переходом на латинську графіку багато арабських і перських запозичень були вилучені з обігу на користь їхніх тюркських за походженням відповідників, що збереглися в народній мові (*kaba Türkçe*). Для деяких понять були створені неологізми зі старотюркськими основами.

Попри це, сучасна турецька мова зберегла значну кількість запозичень як з арабської так і перської, а також і з інших, як правило, європейських мов (в основному у французькій вимові). Арабо-перські запозичення в сучасній мові часто виконують роль стилістичних дублетів щоденних тюркських слів. Наприклад, тюркське слово *göz* (око), арабське *ayn* і перське *çezm* (око), тюркське *ak* (білий; також чистий) і арабське *beyaz* (білий).

Відмінною рисою тюркських мов на фонетичному рівні є сингармонизм, проте в запозичених словах закони сингармонізму не дотримуються, окрім того, має місце не типовий для турецької мови збіг голосних та поєднання приголосних. До 1928р. турецька мова використовувала арабську графічну основу. Це було зручно для передачі запозичених слів та закріплення їх орфоепічних норм [9, с. 462]. Проте читання та написання саме турецьких слів ускладнювалось тим, що арабський алфавіт не пристосований для передачі фонемної системи турецької мови.

Арабські запозичення вплинули і на морфологію турецької мови. Наприклад, у запозичених словах спостерігається наявність форми граматичного роду, «ломаного» афіксу множини (одн. *şey*, мн. – *eşya*), системи арабських маздарів, відсутніх в турецькій граматиці.

У синтаксисі в значній мірі спостерігався вплив як арабської так і перської мов; наприклад, з'явилися словосполучення, побудовані по типу арабського та перського ізафету з препозицією головного слова, важкі речення з формальними засобами зв'язку (артиклі, союзи і т.д.), не характерними турецькій мові. В сучасній турецькій мові зберігся ряд фразеологізмів, побудованих за правилами арабського та перського ізафетів (*reisicumhur* – президент, *lügat-it-Türk* – словник турецької мови), а побудова складних речень з препозицією головного речення стала нормою [2, с. 48].

Деякі арабські лексичні запозичення збереглися і в сучасній турецькій мові. Більшість ранніх запозичень відносилася до мусульманської релігійної термінології.

Основним пластом словникового матеріалу турецької мови (незважаючи на велику кількість іншомовних слів) є споконвічні слова, висхідні до єдиного тюркського фонду. Це не тільки важлива частина слів сучасної турецької лексики в кількісному відношенні, але й слова, що визначають специфіку словникового складу турецької мови, особливості його системи, шляхів його розвитку і збагачення. Переважна більшість споконвічно турецьких слів є у всіх, або майже у всіх тюркських мовах, а також зафіксовані в писемних пам'ятках. Чимало слів, наведених у «давньотюркському словнику», зустрічаються і в турецькій мові. Деякі слова, які пішли в розряд архаїзмів в інших тюркських мовах збереглися в турецькій мові й використовуються у тому вигляді, в якому використовувалися століття тому: *köpek* «собака», *inek* «корова» [1, с. 368].

Під споконвічно турецьким словом розуміється будь-яке слово, що виникло в турецькій мові або успадкувалося ним з більш давньої мови-джерела, незалежно від того, з яких етимологічних частин (тюркських або запозичених) воно складається, (зр. споконвічно-турецькі слова: «*fotomakinası*» фотоапарат, «*başkent*» столиця, «*sanatçı*» художник, «*şarkıcı*» співак, «*telefon kulübesi*» телефон-автомат, «*uçak postası*» авіапошта, «*bilim adamı*» учений та інші) [2, с. 94].

Отже, споконвічно турецькими є не тільки слова власне тюркського походження або ті, які на їх основі виникли в різні періоди розвитку турецької мови, а й слова, що з'явилися на базі запозичених основ і коренів або навіть цілих слів.

Крім споконвічно тюркської лексики, сучасні тюркські мови використовують велику кількість запозичень з мов, з носіями яких тюрки коли-небудь контактували. Це в першу чергу монгольські запозичення (в монгольських мовах при цьому багато запозичень з тюркських мов, бувають і випадки, коли слово запозичувалося спочатку з тюркських мов у монгольські, а потім назад, з монгольських мов у тюркські. Запозичена значна частина «культурної» лексики: у давньоуйгурському багато запозичень з санскриту і тибетського, насамперед буддійської термінології; в мовах мусульманських тюркських народів багато арабізмів і персизмів; в мовах тюркських народів, що входили до складу Російської Імперії і СРСР, багато російських запозичень, у тому числі інтернаціоналізмів типу комунізм, трактор, політекономія. З іншого боку, в російській мові багато тюркських запозичень [1, с. 194].

Варто зазначити, що реформісти епохи Танзимату шукали шляхи подолання розриву між літературними та розмовними нормами османської мови, наприклад, уникаючи використання арабської та перської лексики за наявності турецьких еквівалентів. Проте реформи були невдалими, не прижилися в суспільстві, і, в результаті, привели ще до більш «високого» стилю. Орієнтація Туреччини того часу сприяла появі великої кількості запозичень з європейських мов. Значна кількість цих запозичень калькувалася, але при калькуванні використовувалася арабська та перська лексика, а синтаксичні конструкції будувалися за прикладом не турецького ізафету [3, с.361].

В епоху турецької революції спостерігався вибух національної самосвідомості турків та прагнення вирішити мовні проблеми. Проте, так як і за часів Танзимату, проблема не була вирішеною, оскільки основна ідея реформ полягала у тому, аби зробити «високий» стиль загальнонаціональним та об'єднати «високий» стиль з розмовним, створюючи нову мову. У двох випадках спроба відмовитися від «високого» стилю на користь народної турецької мови не вживалася.

Лише після краху Османської імперії та проголошення республіки (1923 р.) почалися мовні реформи, отримавши в результаті назву «мовної революції». У 1928 р. був зроблений перехід з арабської графіки на латинську. У 1932р. за ініціативою Ататюрка було створено «турецьке лінгвістичне суспільство», котре робило мовні реформи, головною ціллю яких було очищення турецької лексики від запозичень, в першу чергу від арабських та перських, та створення нової тюркської лексики та термінології [8, с. 67].

В результаті цих дій був ліквідований розрив між літературною та розмовною нормами, сама турецька лексика в літературній мові складає 70-80%, хоча велика кількість арабських та перських слів залишилася в сучасній турецькій мові та широко використовується в релігійній лексиці. Так, наприклад слово *Abdal* (араб. لائبأ) – дервіш; іменник, з арабської мови означає «той, хто багато подорожує, той хто побачив світ», виникло від арабського слова множини «*bedel*» – ціна. В сучасній турецькій мові використовується в однині [10, с. 39].

Ayet (араб. آية) – вірш Корану; іменник, однина; утворене від арабського «*ayat*», який використовується в Корані, один стовпчик сури. Має однакове значення в трьох мовах та використовується в однині.

Evllya (араб. ءايولأ) – праведник; арабське, іменник. Множина від слова «праведник» має значення той, хто близький, сусідній, той хто підтримує, власники, пани, святі. В османській мові використовувалося як «праведники, чудотворець, святість, правдивий чоловік». Сьогодні в турецькій мові використовується в однині.

Camî (араб. *عجاج*) – мечеть; одинна, іменник; з арабської означає «зібрання людей до купи, мечеть». Священний дім з мінаретами, місце зібрання мусульман на молитву та для релігійних відправ [7, с. 264].

Has (араб. *حج*) – паломництво; одинна, іменник; з арабської мови означає титул мусульман, які відвідували святе місце релігії Ісламу – Ка'бе в Мекці у Саудівській Аравії. Це паломництво є однією з основних умов хаджу, служіння ісламові, визначене Кур'аном. У трьох мовах використовується в однаковому значенні.

Hafiz (араб. *ذيفح*) – хафіз; іменник, одинна; походить з арабського і в усіх трьох мовах має значення людини, котра знає увесь Коран напам'ять.

Halifat (араб. *تفالخ*) – халіфат; одинна, іменник; з арабської означає титул володарів Арабського халіфату, спадкоємців пророка Мухаммеда.

Hutbe (араб. *تبطخ*) – хутба; іменник, одинна; походить з арабського та має одне значення: проповідь імаму, котра проводиться в мечеті по п'ятницям та святам.

Iftar (араб. *راطفا*) – розговіння; іменник, одинна; походить від арабського та має значення «утримуватися від чогось, поститися, час рамадану».

Iman (араб. *نامي*) – віра; іменник, одинна; походить з арабського та має одне значення: сильно віруюча людина, або та, хто дотримується ісламу [6, с. 214].

Kâfir (араб. *رافك*) – невіруюча людина; прикметник, множина; використовується у значенні «люди, які не визнавали ісламської віри, а також представники інших релігій.» У трьох мовах використовується в однаковому значенні як в однині так і в множині [6, с. 163].

Melek (араб. *كفالم*) – ангел; арабське, іменник, множина, має значення: «ангели». В османській мові використовувалося у значенні як «безгрішна, дуже хороша людина». Оскільки це слово у двох мовах має однакове значення, в османській мові воно використовувалося в однині [4, с.25].

Cennet (араб. *شنج*) – рай; арабське, іменник. Виражає значення «гуляти, накривати». Масдар, утворений від дієслова «сепне». В літературі Дивану використовувалося у множині та мало значення «патріот батьківщини, садовий палац, усі гарні та хороші місця».

Kur'an (араб. *نرقالا*) – Коран; іменник, одинна; священна книга мусульман. Використовується у трьох мовах в однаковому значенні, в однині [6, с. 64].

Menhiyat (араб. *شايذم*) – заборонене релігією; іменник, одинна; в усіх трьох мовах використовується у значенні «табу, заборона на щось».

Mutasavvif (араб. *فوصتم*) – прикметник, одинна; в усіх мовах використовується у значенні «людина, що посвятила себе Богу та прийняла суфійські переконання».

Nebi (араб. *يبن*) – пророк; одинна, іменник; походить з арабської, має значення «пророк, той, хто несе радісну вість» [11, с. 39].

Sure (араб. *فروس*) – сура; іменник, одинна; назва кожного віршу священної книги Кур'ану. Пророк Мугаммед вважав кожен вірш чудом. Саме слово означає «ряд каменів, ряд цеглин у високій стіні». Використовується в однині і має однакове значення у трьох мовах [7, с. 243].

Tarikat (араб. *فوقرط*) – секта, дервішський орден; одинна, іменник; з арабської означає «вказівки, як досягнути святих».

Teravîh (араб. *حويارت*) – молитва; одинна, іменник; з арабської означає «молитви, що читаються під час рамадану». Вважається, що саме на молитви під час великого посту Аллах допомагає та наставляє. В сучасній турецькій мові використовується у тому ж значенні, в однині.

Vakayiname (араб. *عواقو*) – літопис, хроніка; у перекладі зі старо-османської мови означає «опис щоденних подій», тобто «літопис». Використовується в однині. Використовується в однині та має однакове значення у трьох мовах [10, с. 183].

Отже, пропоновані спостереження не вичерпують всієї повноти тюркської релігійної лексики, багатой та різноманітної. Словниковий склад турецької мови – це результат тривалого розвитку, продукт цілого ряду епох. Серед слів, якими користуються зараз люди, розмовляючи турецькою, спостерігаються найрізноманітніші за часом виникнення і за походженням слова. Поруч зі словами, що виникли в глибоку давнину (*eş* «чоловік, дружина», *erkek* «чоловік», *köpek* «собака», *gibi* «подібно», *göl* «озеро», *keçi* «коза», *turlu* «різний»), спостерігаємо в ньому слова нового часу: *dondurma* «морозиво», *pasta* «торт» *göktaş* «метеорит» та ін.). Поруч із споконвічно тюркськими словами (*kent* «місто», *orta* «середина», *bakır* «мідь» та ін) є слова, що прийшли з інших мов: *şehir* «місто», *lazım* «необхідний», *liman* «порт», *liks* «розкіш»), *mahiyet* сутність «maksat (мета), vazо» ваза «.

Таким чином, лексика турецької мови являє собою сукупність двох основних шарів: споконвічної, куди ми відносимо слова, пов'язані з алтайською мовною спільністю та міжтюркські лексичні елементи, а також новоутворення (неологізми) і запозичення.

Література:

1. Дмитриев Н. К. Строй тюркских языков / Н. К. Дмитриев. – М., 1962. – 535 с.
2. Забитов С.М. Арабизмы в лексике восточнокавказских языков / С. М. Забитов. – М. : РАН. Ин-т языкознания, 2001. – 219 с.
3. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка / А. Н. Кононов. – М.-Л. : Издательство АН СССР, 1956. – 570 с.
4. Пшеничнова А. С. Заимствованная и интернациональная лексика в составе русского языка / А. С. Пшеничнова // Актуальные вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Ростов н / Д, 2005. – Ч. 1. – С. 22–27.
5. Севортян Э. В. Фонетика турецкого литературного языка. / Э. В. Севортян. – М. : Изд. Академии Наук СССР, 1955. – 150 с.
6. Туранли Ферхад. Тюркські джерела до історії України / Ферхад Туранли. – К. : Видавництво Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, 2010. – 368 с.
7. Халимоненко Г.І. Тюркська лексична киба українського словника / Г. І. Халимоненко. – Ч. 1. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2010. – С. 363.
8. Хапилина Е. В. К вопросу о причинах лексического заимствования / Е. В. Хапилина, Ж. Багана // Романо-германская филология. – Саратов, 2005. – Вып. 5. – С. 66–68.
9. Фабрицина О.Б. К вопросу о причинах заимствования: (На примере лексико-семантического поля «любимый») / О. Б. Фабрицина // Наука и образование. – Белово, 2003. – Ч. 3. – С. 460–464.
10. Ferit Devellioglu. Osmanlıca Türkçe Sözlük / Devellioglu Ferit / Aydın Kitabevi-Ankara, 2013. – S. 1732.
11. Yaşar Avcı. Arapça kökenli Osmanlıca sözcükler/ Avcı Yaşar – Van, 2006. – S. 106.